

EWELINA OKRUTNA

PEDAGOGICZNE ASPEKTY SAMOTNEGO MACIERZYŃSTWA

Samotne macierzyństwo jest obecnie w Polsce coraz powszechniejszym zjawiskiem. Różne są motywy podjęcia takiego stylu życia. Nie zawsze jest to wynik złego losu, niepowodzenia czy niedopasowania. Coraz częściej jest to świadomy wybór kobiet. W dzisiejszych czasach samotne macierzyństwo nie jest sytuacją bez wyjścia, a stereotyp piętnowania kobiety samotnie wychowującej dziecko powoli odchodzi w przeszłość. Wychowywanie dziecka przez jednego z rodziców staje się coraz powszechniejszym zjawiskiem. Współcześnie samotne macierzyństwo nie jest postrzegane jako wykroczenie, ale jest wyrazem niezależności i wolnej decyzji kobiety. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie zjawiska samotnego macierzyństwa na podstawie literatury i własnych badań oraz pedagogicznej oceny tego zjawiska.

1. SAMOTNE MACIERZYŃSTWO JAKO SPECYFICZNY RODZAJ RODZINY

Rodzina jest zjawiskiem ogólnoludzkim istniejącym od najdawniejszych czasów. W ciągu wieków przeszła wiele przeobrażeń. Przemiany te zachodzą w różnym nasileniu. Do najważniejszych z nich należy rozdzielnosc pokoleniowa i zmniejszenie spójności rodziny oraz postępujący proces jej rozpadu. Zmianom ulega system wartości, w tym spadek wartości samej rodziny¹. We-

---

Mgr EWELINA OKRUTNA – doktorantka, Katedra Pedagogiki Opiekuńczej, Instytut Pedagogiki Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; e-mail: ewelina-okrutna@wp.pl

¹ T.E. O l e a r c z y k, *Sieroctwo i osamotnienie. Pedagogiczne problemy kryzysu współczesnej rodziny*, Kraków 2007, s. 64.

wnątrz tej komórki społecznej wzrasta tolerancja, egalitaryzm i wyrozumiałość. Zmniejsza się dystans między małżonkami oraz rodzicami a dziećmi. Zawodowo pracuje już nie tylko ojciec, ale także matka. Zmianom ulega także kwestia macierzyństwa i pozycja dziecka w rodzinie. Macierzyństwo jest odkładane na dalszy plan. Coraz częściej kobiety rodzą swoje pierwsze dziecko średnio w wieku ok. 30 lat². Powszechniejsze stają się konflikty małżeńskie, a tym samym rośnie liczba rozwodów. Maleje liczba osób pozostających w formalnych związkach małżeńskich, a do tego zwiększa się liczba osób będących w kohabitacji lub w stanie wolnym. Wzrastają patologie społeczne, które wynikają ze źle ukształtowanych rodzin oraz różnych dysfunkcjonalności³. Współczesna rodzina podlega dynamicznym zmianom.

Najprościej rzecz ujmując, rodzina to para małżeńska wraz z dziećmi. Jest to klasyczne i tradycyjne określenie rodziny⁴. Współczesne ideologiczne tendencje zmierzają do poszerzenia definicji rodziny i twierdzą, że powinna ona objąć swym zasięgiem wszystkie formy życia rodzinnego, jakie występują w różnych kulturach. Zdefiniowanie rodziny w takim ujęciu jest niezmiernie utrudnione. Znane są teorie mówiące, że rodzinę tworzą już sami małżonkowie, oraz te, że oprócz relacji małżeńskich istnieją układy stosunków typu: rodzice i dzieci⁵ lub rodzic i dziecko (dzieci). Warto wspomnieć, że w ostatnim okresie zdarza się, że w niektórych państwach tzw. związki partnerskie uznawane są za rodzinę.

Cechą wspólną wszystkich klasycznych definicji rodziny jest fakt, że postrzegana jest ona jako naturalna forma specyficznych więzi mężczyzny i kobiety (związek małżeński), jest gwarantem ciągłości biologicznej dla społeczeństwa oraz przekaźnikiem dziedzictwa kulturowego kolejnym pokoleniom⁶. Rodzina jest grupą społeczną. Spośród innych grup wyróżnia ją wspólne zamieszkanie członków, wspólna własność, nazwisko, ciągłość biologiczna oraz wspólna duchowa kultura⁷. Charakteryzując rodzinę jako grupę, bierze się pod uwagę powiązania świadomościowe, a także typ łączności mię-

---

² B. Więckiewicz, *Zmiana wartości dziecka w rodzinie w procesie przemian społeczno-gospodarczych*, w: *Rodzina, wartości, przemiany*, red. M.E. Ruszel, Stalowa Wola–Rzeszów 2010, s. 19-20.

³ Z. Tysocka, *Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian*, w: *Rodzina współczesna*, red. M. Ziemska, Warszawa 2001, s. 198.

⁴ S. Kowalski, *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa 1974, s. 104.

⁵ L. Dyczewski, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, Lublin 1994, s. 12.

⁶ F. Adamski, *Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie*, Warszawa 1984, s. 19.

⁷ Tamże, s. 21.

dzy jej członkami oraz układ ról⁸. Ze względu na typ więzi oraz liczebność członków można wyróżnić: rodzinę małą (nuklearną) i dużą oraz jednopokoleniową i wielopokoleniową. Rodzinę małą tworzy para małżeńska i dziecko lub niepełnoletnie dzieci. Rodzina duża to taka, w której żyją przynajmniej trzy pokolenia⁹.

Ze względu na rozkład władzy i kompetencji w rodzinie można spotykać się z trzema jej rodzajami. Pierwszy z nich to rodzina patriarchalna, w której władza należy do męża, ojca. Kolejnym jest rodzina matriarchalna, w której władza jest w rękach żony, matki. Ostatni rodzaj to rodzina egalitarna, w której rozkład kompetencji jest równomiernie rozłożony między męża i żonę¹⁰. Wyróżnia się też rodziny pełne oraz niepełne¹¹. Rodzina pełna to taka, w której rodzice związani są formalnym związkiem małżeńskim (sakramentalnym, konkordatowym, cywilnym), a ponadto wspólnie mieszkają oraz wychowują dzieci. Przeciwnieństwem rodziny pełnej jest rodzina niepełna. Pojęcie to jest jednak ogólne i nieprecyzyjne. Rodzina niepełna to taka, w której tylko jedno z rodziców opiekuje się swoimi dziećmi lub dziećmi współmałżonka i zamieszkuje wspólnie z nimi. Przyczyną powstania rodziny niepełnej może być śmierć współmałżonka, rozwód, nieformalne rozejście się małżonków czy urodzenie dziecka poza małżeństwem¹².

W obrębie rodziny niepełnej wyróżnia się: rodzinę sierocą (w której rodzice zmarli, a dzieci pozostają pod opieką krewnych, dziadków czy innych osób); rodzinę półsierocą (jeden z rodziców nie żyje, a dzieci pozostają pod opieką rodzica żyjącego); rodzinę rozbitą (jeden z małżonków opuszcza rodzinę na skutek rozwodu bądź separacji, a dzieci są pod opieką jednego rodzica, ale możliwe są sporadyczne kontakty z drugim rodzicem czy też stała pomoc materialna) oraz rodzinę samotnego rodzica, najczęściej są to niezamężne matki z dziećmi (z przyczyn losowych lub jako świadoma decyzja) bądź małżonkowie po rozwodzie samodzielnie wychowujący dzieci. Dla rodziny niepełnej można stosować synonimy: rodzina niekompletna, zdekom-

---

⁸ H. S t a s i a k, *Kształty i wnętrza rodziny*, Warszawa 1975, s. 47.

⁹ A. S i u d e m, I. S i u d e m, *Profil psychologiczny osób samotnie wychowujących dzieci*, http://www.equal.org.pl/download/produktAttachments/org4930profil_psychologiczny_lo_res.pdf15 [dostęp: 3 kwietnia 2013].

¹⁰ Tamże.

¹¹ C. K u p i s i e w i c z, *Rodzina*, w: *Słownik pedagogiczny*, red. C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, Warszawa 2009, s. 156.

¹² S. K a w u l a, *Dodatek. Kluczowe terminy pedagogiki*, w: *Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki*, red. S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, Toruń 2005, s. 328.

pletowana, rodzice bez partnera, samotny rodzic, jeden rodzic, rozbita rodzina, rozbity dom, samotny ojciec, samotna matka¹³. Na określenie samotnego rodzicielstwa stosuje też określenie monoparentalność. Według autorki, pierwsze z określeń ma zabarwienie negatywne (wyłączając osoby, których małżonek zmarł), a społeczeństwo przypisuje jego znaczenie zazwyczaj jedynie kobietom samotnie wychowującym dzieci¹⁴. Oczywiście zasadniczo rodzina niepełna, w której tylko jeden rodzic wypełnia zadania rodzicielskie, jest grupą społeczną podobnie jak rodzina pełna. Zadania wypełniane przez jednego rodzica związane są z zabezpieczeniem materialnym, jak również z prowadzeniem domu, wychowaniem dzieci, tworzeniem więzi uczuciowej w rodzinie¹⁵. Do kategorii rodzin niepełnych niektórzy zaliczają także małżeństwo bezdzietne. Wówczas jest to niepełna rodzina mała¹⁶.

W obrębie rodzin niepełnych mieści się zjawisko samotnego macierzyństwa. Macierzyństwo w sensie biologicznym to posiadanie dziecka, któremu przekazało się życie. Pod słowem tym kryje się także znaczenie duchowe. Jest to nie tylko zrodzenie dziecka, ale także więź z nim. To wychowanie dziecka, odpowiedzialność za nie, bezinteresowny dar z siebie samego¹⁷. Słownik języka polskiego wyjaśnia, że matka to „kobieta mająca własne dziecko – w stosunku do tego dziecka”¹⁸. Przymiotnik *samotny* oznacza „znajdujący się gdzieś całkiem sam, zdany na samego siebie”¹⁹ czy też „żyjący w odosobnieniu, pozbawiony towarzystwa innych”²⁰. Według słownika języka polskiego *samotna matka* to „kobieta wychowująca swoje dziecko sama, bez męża”²¹. Chociaż samotna matka nie tworzy pełnej rodziny, nie podważa to jednak wartości rodziny, którą stanowi. Wychowywanie dziecka tylko przez jednego rodzica również może być satysfakcjonujące. W minio-

---

¹³ E. K o z d r o w i c z, *Sytuacja dziecka w rodzinie matki samotnej. Skrypt dla studentów pedagogiki (pedagogika społeczna, pedagogika opiekuńcza)*, Warszawa 1989, s. 14.

¹⁴ D. G ę b u ś, *Rodzina. Tak, ale jaka?*, Warszawa 2006, s. 64.

¹⁵ E. A d a m c z y k, *Wychowanie dzieci w rodzinach samotnych matek*, Lublin 1988, s. 24.

¹⁶ K o z d r o w i c z, *Sytuacja dziecka*, s. 13.

¹⁷ A. J a w o r s k a, *Macierzyństwo*, w: *Słownik małżeństwa i rodziny*, red. E. Ozorowski, Warszawa–Łomianki 1999, s. 220-221.

¹⁸ *Matka*, w: *Wielki słownik języka polskiego*, E. Dereń, E. Polański, Kraków 2008, s. 444.

¹⁹ *Samotny*, w: *Wielki słownik języka polskiego*, s. 740.

²⁰ Tamże.

²¹ *Matka*, w: *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. II, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 585.

nych epokach było inaczej, gdy za jedyną normalną (dopuszczalną i aprobowaną przez społeczeństwo) formę życia rodzinnego była uznawana rodzina pełna. Dlatego też do ważniejszych przemian rodziny, które zaszły w ostatnich czasach, należy zaliczyć właśnie równorzędne traktowanie wszystkich form życia rodzinnego, w tym również samotnego macierzyństwa²².

Na wybór samotnego macierzyństwa mają wpływ różne czynniki. Przyczyny można podzielić na dwie grupy: przyczyny społeczne oraz indywidualne. Do przyczyn społecznych należą wcześniej już wspomniane zmiany w obrębie rodziny, czyli zanik tradycyjnego modelu rodziny oraz związane z nim zjawiska, takie chociażby jak industrializacja czy urbanizacja. A co za tym idzie, społeczna i przestrzenna ruchliwość, nowe miejsca pracy oraz nowe zawody, tworzenie się wielkich centrów produkcyjnych, a także inne zjawiska społeczne, które mniej lub bardziej odcisnęły swe piętno na rodzinie i jej kształcie²³. Wśród przyczyn indywidualnych można wyróżnić samotne macierzyństwo z racji urodzenia dziecka poza małżeństwem, z racji śmierci małżonka bądź też z racji jego wyjazdu za granicę. Dodatkowo samotne macierzyństwo powoduje rozwód/separację²⁴. Znaczącymi przyczynami samotnego macierzyństwa są także: czynniki ekonomiczne – głównie ulgi dla samotnych matek; czynniki psychologiczne – brak zaufania do ojca dziecka i świadomość, że ewentualny przyszły związek może być nietrwały; czynniki moralne – presja zawarcia związku²⁵. Wraz ze wzrostem liczby rodzin niepełnych wzrasta także zainteresowanie ich sytuacją i problemami, z którymi się zmagają. Bliższe poznanie tego typu rodzin przyczynia się do lepszego zrozumienia ich sytuacji oraz tym samym stworzenie im odpowiedniego systemu wsparcia.

2. PROBLEMY ZWIĄZANE Z SAMOTNYM MACIERZYŃSTWEM

Bycie samotnym rodzicem niesie ze sobą wiele problemów, które niekiedy utrudniają prawidłowe funkcjonowanie w społeczeństwie. Znajomość tych problemów jest niezmiernie ważna z punktu widzenia instytucji niosących pomoc rodzinom niepełnym. Stąd poniżej przedstawiono najczęstsze proble-

---

²² D y c z e w s k i, *Rodzina, społeczeństwo, państwo*, s. 134.

²³ P. L a n d ó j t o w i c z, *Samotne matki – wyjaśnienie pojęć i etiologia zjawiska*, <http://pl.scribd.com/doc/27657563/Samotne-Matki-Wyjasnienie-Pojec>[dostęp: 5 kwietnia 2013].

²⁴ K o z d r o w i c z, *Sytuacja dziecka*, s. 23.

²⁵ O l e a r c z y k, *Sieroctwo i osamotnienie*, s. 26.

my, z jakimi borykają się samotne matki. Nakreślenie ich pozwoli zrozumieć specyfikę samotnego rodzicielstwa. Badacze podkreślają, że w rodzinach niepełnych naruszeniu ulegają podstawowe funkcje, m.in. funkcja ekonomiczna, socjalizacyjno-wychowawcza, usługowo-konsumpcyjna, psychohigieniczna. Na plan pierwszy wysuwa się brak bezpieczeństwa i stabilizacji. Zachwianiu ulega autorytet rodzica²⁶. Fakt zaistnienia samotnego macierzyństwa jest dla kobiety przeżyciem o charakterze życiowej porażki związanej z brakiem satysfakcjonującej relacji małżeńskiej²⁷.

Jednym z podstawowych problemów samotnych matek jest trudna sytuacja materialna. Na jej pogorszenie mają wpływ dwa czynniki: brak drugiego żywiciela oraz niskie dochody z pracy (czy innych źródeł)²⁸. Na sytuację ekonomiczną rodziny wpływa ponadto liczba dzieci na utrzymaniu. W rodzinach niepełnych ta liczba jest mniejsza niż w rodzinach z obydwojgiem rodziców. Nie zmienia to jednak faktu, że sytuacja samotnych rodziców jest znacznie gorsza²⁹. Niskich dochodów nie rekompensują świadczenia socjalne ani alimenty, co zmniejsza szanse na poprawę ich własnej sytuacji. Z braku czasu utrudnione staje się podnoszenie kwalifikacji, wykształcenia itp. Dodatkowo wzrastają obowiązki samotnej matki, jeśli chodzi o prowadzenie gospodarstwa domowego. Z racji prac dodatkowych czy też pracy na zmianę, przekształceniom ulega sytuacja opiekuńczo-wychowawcza samotnych matek³⁰. Zmniejsza się ilość czasu, który matki mogłyby poświęcić na kontakty z dziećmi. Mimo to wzorce wychowawcze przekazywane przez samotne matki nie różnią się zasadniczo od tych przekazywanych w rodzinach pełnych. Matki pragną zapewnić swoim dzieciom odpowiedni komfort materialny, wykształcenie, a co za tym idzie – dobrą pozycję społeczną³¹.

---

²⁶ K. S l a n y, *Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie*, Kraków 2002, s. 125.

²⁷ B. L a c h o w s k a, *Samotne macierzyństwo*, w: *Oblicza macierzyństwa*, red. D. Kor-nas-Biela, Lublin 1999, s. 280.

²⁸ D. G r a n i e w s k a, K. K r u p a, B. B a l c e r z a k - P a r a d o w s k a, *Samotne matki, samotni ojcowie. O rodzinach niepełnych w Polsce*, Warszawa 1986, s. 14.

²⁹ W. K o n d r a t, *Demosocjalna charakterystyka rodzin niepełnych oraz przyczyny ich powstawania*, w: *Sytuacja społeczno-ekonomiczna rodzin niepełnych wychowujących dzieci*, red. D. Graniewska, Warszawa 1988, s. 8.

³⁰ K o z d r o w i c z, *Sytuacja dziecka*, s. 17.

³¹ S. P a s z k o w s k i, *Zarys teologii praktycznej małżeństwa i rodziny. Skrypt dla studentów*, Wrocław 2008, s. 18, http://www.pwt.wroc.pl/pliki/utw_wyklad_13.pdf [dostęp: 11 kwietnia 2013].

Samotne matki mogą także zdradzać objawy problemów psychicznych z powodu braku mężczyzny, który by je wspierał w sytuacjach trudnych. Do tego wszystkiego dochodzą kłopoty dotyczące opieki nad dzieckiem. Matka nie może dziecku poświęcić zbyt dużo czasu, ponieważ ma więcej obowiązków domowych albo nadmiernie pochłania ją praca zawodowa³². W rodzinach niepełnych sytuacja dziecka także jest niepokojąca. W przypadku rozwodu wielu dorosłych twierdzi, że panujące między nimi stosunki nie mają wpływu na dzieci. Tak jednak nie jest, ponieważ dzieci różnie reagują na rozkład życia rodzinnego. Niektóre głęboko przeżywają problemy między rodzicami, cierpią i szybciej dojrzewają psychicznie. Inne zaś buntują się, przeciwstawiają autorytetom, krytykują wszystkich i wszystkich nienawidzą³³. Faktem jest, że bez względu na przyczynę nieobecności rodzica, dziecko tęskni za nim, czuje się odrzucone, brak mu poczucia bezpieczeństwa, opieki, troski³⁴. Dla rozwoju dziecka ma znaczenie obecność obydwójga rodziców. Kontakt z ojcem kształtuje u dziecka samokontrolę. Ojciec jest autorytetem, nagradza i karze, wzmacnia emocjonalne związki między członkami rodziny, pielęgnuje tradycje i współuczestniczy w wychowaniu³⁵. Ojciec „ustala granice wokół domu; daje rodzinie potrzebną ochronę; zapewnia byt materialny oraz daje zachętę i wsparcie, które są niezbędne, aby dzieci mogły odczuwać swą wartość”³⁶.

Jak wykazują badania rodzin niepełnych, samotne matki mają tendencję do wzmacniania relacji z dzieckiem, dzieci zaś skarżą się na nadmierne ich uzależnienie, dążąc do izolacji od matki. Matki stają się nadmiernie opiekuńcze, bo chcą zrekompensować dziecku brak ojca³⁷. Jest to tzw. syndrom pochłaniającej matki (*devouring mother*), zniewalającej dziecko i ograniczającej rozwój jego samodzielności³⁸. Dzieci w takiej sytuacji przyjmują

---

³² E. K o z d r o w i c z, *Samotne macierzyństwo*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. V, Warszawa 2006, s. 650-651.

³³ R. T o p o r k i e w i c z, *Socjologia wychowania*, Warszawa 1986, s. 95.

³⁴ J. I z d e b s k a, *Dziecko osamotnione w rodzinie, kontekst pedagogiczny*, Białystok 2004, s. 93.

³⁵ B. K a j a, *Rozwód w rodzinie a osobowość dziecka*, Bydgoszcz 1992, s. 13.

³⁶ M. P y t c h e s, *Miejsce ojca. Ojcostwo w zamyśle Bożym*, Kraków 1993, s. 127.

³⁷ B. L a c h o w s k a, H. M a j c h r o w s k a, *Problemy matek samotnie wychowujących dzieci*, w: *Pomoc rodzinie niepełnej*, red. T. Kukołowicz, Sandomierz 1988, s. 35.

³⁸ Z.W. D u d e k, *Matriarchat – Patriarchat. Subkultura matki – subkultura ojca*, Warszawa 2003, s. 21.

postawę obronną, prowadzącą nawet do agresji wobec rodzica³⁹. Matki wychowujące same swoje dzieci mają trudności z utrzymaniem wśród nich dyscypliny, szczególnie wśród chłopców. Niezwykle ważna jest wtedy konsekwencja w działaniach rodzica. Badania przeprowadzone wśród dzieci z rodzin pełnych oraz niepełnych wskazują, że matki stosują w obu typach rodzin dyscyplinę opierającą się na sile. Przy czym kary fizyczne stosują częściej matki samotne. Jednak w badaniach matki te rzadziej niż matki z rodzin pełnych przyznawały się do stosowania tych kar⁴⁰.

Wychowywanie dziecka jedynie przez jednego rodzica może być także przyczyną wystąpienia u niego problemu identyfikacji z własną płcią. Istotny w rozwoju tożsamości płciowej i psychoseksualności jest pozytywny i budzący zaufanie kontakt zarówno z mężczyznami, jak i kobietami. Kontakt jedynie z kobietami może wywoływać u dziecka lęk przed ojcostwem, męskością⁴¹. Brak zaś męskiego wzorca może powodować w dorosłym życiu problemy w nawiązywaniu stosunków międzyludzkich oraz problemy z poczuciem wartości. Dzieci samotnych matek pozbawione są prawidłowego wzorca rodzinnego, nie mają możliwości zaobserwowania interakcji między mężem i żoną. Może to w przyszłości wywoływać problemy z założeniem własnej rodziny czy też z utrzymaniem jej trwałości⁴². Dzieci wychowywane przez samotne matki odczuwają swoją inność i odmienność. Chcą mieć obydwój rodziców, chcą być kochane⁴³. W przypadku sierot rodzi się w ich psychice głęboki ślad, poczucie pustki i krzywdy wyrządzonej przez los. Konsekwencją utraty rodzica mogą być problemy w nauce, pragnienie współczucia mu ze strony otoczenia, a w przypadku braku tego współczucia – wycofanie społeczne, zamykanie się w sobie⁴⁴. Bywa jednak tak, że to postawa matki kreuje nieobecnego ojca. Matka może budować u dziecka obraz ojca, który jest wzorem i autorytetem⁴⁵.

---

³⁹ L a c h o w s k a, M a j c h r o w s k a, *Problemy matek*, s. 35.

⁴⁰ I. Ł u k a s i k, *Dyscyplinowanie dzieci przez samotne matki*, „Problemy Rodziny” 2001, nr 3, s. 48, 50.

⁴¹ L. S c h o n, *Synowie i ojcowie. Tęsknota za nieobecnym ojcem*, Gdańsk 2003, s. 33.

⁴² A. A d a m s k i, *Rola rodziny w procesie wychowania dziecka przez samotne matki*, w: *Rodzina. Historia i współczesność. Studium monograficzne*, red. W. Korzeniowska, U. Szuścik, Kraków 2005, s. 283.

⁴³ J. G a j d a, *Wartości w życiu człowieka. Prawda, miłość, samotność*, Lublin 1997, s. 182.

⁴⁴ I z d e b s k a, *Dziecko osamotnione*, s. 92.

⁴⁵ O l e a r c z y k, *Sieroctwo i osamotnienie*, s. 196-197.

Samotne matki borykają się niekiedy również ze zjawiskiem bezdomności. Mogą wtedy trafić do domów samotnej matki, które dają schronienie i zaspokojenie potrzeb bytowych, a tym samym umożliwiają przetrwanie w sytuacji kryzysowej. Samotna matka do ośrodka wsparcia trafia zazwyczaj z powodu zerwania kontaktu z rodziną. Zdarza się, że powrót do rodziny nie jest możliwy, ponieważ rodzina dotknięta jest np. alkoholizmem, przemocą czy też biedą. Matka trafiająca do takiego ośrodka zazwyczaj oczekuje pomocy, opieki. Pragnie, by inne osoby przejęły odpowiedzialność za jej życie. Taka postawa zwykle prowadzi do jeszcze większej bezradności i spadku motywacji do poprawy własnego życia⁴⁶. Nie musi być tak jednak w każdym przypadku. Często odpowiednia pomoc, wsparcie czy rozmowa podnosi na duchu i zwiększa motywację do działania i poprawy swojej sytuacji.

Wśród samotnych rodziców powstaje pewien rodzaj izolacji społecznej. Zdarza się, że osoby te odcinają się (całkowicie lub częściowo) od rodziny, znajomych, sąsiadów. Staje się to przyczyną osamotnienia, poczucia inności, niepełnowartościowości⁴⁷. Faktem jest, że matki same izolują się od społeczeństwa, ale z drugiej strony także otoczenie samotnych matek przyjmuje niechętną im postawę. Także dzieci samotnych matek bywają odrzucane przez swoich rówieśników. Zdarza się, że rodzice dzieci z rodzin pełnych zabraniają im przyjaźnienia się z dziećmi z rodzin niepełnych. Stąd samotne matki jeszcze bardziej potrzebują mieć w swoim otoczeniu osobę bliską, z którą można porozmawiać o problemach, miło spędzić czas⁴⁸. Potrzebę taką potęguje fakt, że samotne matki często unikają naprawiania relacji ze swoimi byłymi partnerami, mimo że zmiana ta mogłaby pozytywnie wpłynąć na funkcjonowanie dzieci⁴⁹.

Powyższe analizy wskazują, że bycie samotnym rodzicem niesie ze sobą liczne problemy i trudności. Stawianie im czoła jest niezmiernie trudne, stanowi wielkie wyzwanie – nie jest jednak niemożliwe. Ważne, by samotna matka miała poczucie, że przezwycięży przeciwności oraz że może liczyć na pomoc ze strony otoczenia.

---

⁴⁶ K o z d r o w i c z, *Samotne macierzyństwo*, s. 651.

⁴⁷ E. W ł o d a r c z y k, *Cierpienie i samotność a macierzyństwo*, w: *Pomoc społeczna, praca socjalna. Teoria i praktyka*, t. II, red. K. Marzec-Holka, Bydgoszcz 2003, s. 507.

⁴⁸ L a c h o w s k a, *Samotne macierzyństwo*, s.286.

⁴⁹ W. J a s t r z ą b e k, *Formy pomocy socjalnej matkom samotnym. Diagnoza i propozycje zmian*, „Problemy Rodziny” 1996, nr 1, s. 26.

3. GŁÓWNE REGULACJE PRAWNE WZGLĘDEM SAMOTNEGO MACIERZYŃSTWA

Jedną z funkcji prawa w życiu społecznym jest tzw. funkcja dystrybucyjna, polegająca na tworzeniu przez państwo zasad dystrybucji pożądaných dóbr społecznych, a także gwarantowania odpowiednich zasad podziału tych dóbr⁵⁰. Poprzez realizację tej funkcji państwo w swej polityce przyznaje pewne prawa i ochronę dla tych grup społecznych, które z jakichś względów nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć swej trudnej sytuacji. Ustawodawstwo w takich sytuacjach staje się gwarantem zapewniającym minimum bezpieczeństwa. Szczególnej ochronie ze strony państwa podlegają rodziny niepełne. Ich trudna sytuacja staje się podstawą do pewnych ulg i świadczeń.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁵¹ w artyku-
le 18 stanowi, że małżeństwo, rodzina, macierzyństwo oraz rodzicielstwo
znajdują się pod ochroną i opieką państwa. Warto zwrócić uwagę na wprowa-
dzone tu dwa zwroty wymagające dookreślenia: „ochrona” i „opieka”. Pod
pojęciem ochrony kryje się w głównej mierze nadanie określonego charakteru
prawnego danym instytucjom – chociażby uregulowania prawne wobec roz-
wodów i separacji. Opieka zaś to przede wszystkim świadczenia materialne
(np. fundusz alimentacyjny, dodatki rodzinne). Na równi traktowane jest
macierzyństwo oraz rodzicielstwo (macierzyństwo i ojcostwo). Przepis ten jest
podstawą do udzielenia świadczeń matce oraz ojcu wychowującemu dzieci.
Podkreślić należy, że artykuł ten nie traktuje osoby, która tworzy rodzinę,
jako lepszej od tej, która jest osobą samotną. Przepis ten zwraca jedynie
uwagę na to, że państwo powinno wspierać więzi rodzinne, zwłaszcza te mię-
dzy rodzicami i dziećmi oraz między małżonkami⁵². Ustawa zasadnicza kła-
dzie nacisk na równość mężczyzn i kobiet w życiu rodzinnym, politycznym,
społecznym oraz gospodarczym. Równość praw jest także gwarantowana m.in.
w zakresie kształcenia, zatrudnienia i awansów czy równego wynagradzania
za tę samą pracę. Konstytucja gwarantuje również równość wobec prawa do
zabezpieczenia społecznego⁵³.

---

⁵⁰ A. K o r y b s k i, L. L e s z c z y ń s k i, A. P i e n i ą ż e k, *Wstęp do prawo-
znawstwa*, Lublin 2009, s. 48.

⁵¹ Dalej cyt.: Konstytucja RP.

⁵² P. W i n c z o r e k, *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2.04.2007
roku*, Warszawa 2008, s. 54-55.

⁵³ Konstytucja RP, art. 33.

Do głównych zasad prawa rodzinnego należą: zasada ochrony rodziny, zasada dobra dziecka, ochrony prywatności życia rodzinnego, zasada solidarności grupy rodzinnej, trwałości małżeństwa oraz zasada świeckości⁵⁴. Artykuł 71 Konstytucji zwraca szczególną uwagę na troskę państwa o rodzinę w trudnej sytuacji. Stąd też „państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych. Matka przed i po urodzeniu dziecka ma prawo do szczególnej pomocy władz publicznych, której zakres określa ustawa”⁵⁵. Artykuł 71 jest pewnego rodzaju dopełnieniem artykułu 18. Na równi z rodziną pełną została potraktowana rodzina niepełna. Choć Konstytucja nie odsyła do ustawy, która określałaby zasady oraz tryb przyznawania pomocy, to bez wydania takowej trudno byłoby udzielić tej pomocy⁵⁶. Zasada dobra dziecka zapewnienia dziecku ochronę interesów osobowych oraz majątkowych. Nakazuje zabezpieczenie interesów dziecka w działalności publicznych i prywatnych instytucji (opieki społecznej, sądów, władz administracyjnych, ciał ustawodawczych)⁵⁷.

Obowiązek udzielenia pomocy zachodzi w sytuacji, gdy jest to niezbędne dla prawidłowego wykonywania władzy rodzicielskiej. W zakres tej pomocy wchodzi udzielenie dziecku należnych świadczeń medycznych, socjalnych, doradzenie rodzicom, jak rozwiązać trudności wychowawcze, skierowanie do właściwego specjalisty. Pomocy powinna udzielić odpowiednia instytucja publiczna, np. szkoła, ośrodek pomocy społecznej, placówka zdrowia, poradnia specjalistyczna i inne. Pomoc powinna być udzielana w momencie uzyskania informacji o problemach dziecka lub rodzica⁵⁸. Jedną z zasad prawa rodzinnego jest ochrona prywatności życia rodzinnego, czyli autonomii rodziny wobec zewnętrznego wpływu, głównie państwa. Wyraża się ona w tym, że państwo z jednej strony nie powinno być obojętne wobec stopnia prawidłowego funkcjonowania rodziny. Z drugiej strony, gdy potrzebna jest pomoc rodzinie, powinna ona być udzielona z uwzględnieniem zasady pomoc-

---

⁵⁴ M. A n d r z e j e w s k i, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2004, s. 19.

⁵⁵ Konstytucja RP, art. 71.

⁵⁶ W i n c z o r e k, *Komentarz do Konstytucji*, s. 172.

⁵⁷ A n d r z e j e w s k i, *Prawo rodzinne*, s. 19-20.

⁵⁸ Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r., Dz. U. 2012, poz. 788, art. 100. Dalej cyt.: KRO.

niczości. Państwo winno wspierać rodziny i jednostki w tych zadaniach, w których nie są one w stanie same podołać⁵⁹.

Zgodnie z zasadą subsydiarności, państwo nie może jednak zastępować rodziny w wykonywaniu tego, co rodzina czy też jednostka może sama wykonać. Po odzyskaniu samodzielności wsparcie powinno zostać zawieszona, aby nie doszło do wytworzenia postawy wyuczonej bezradności. Zasada solidarności grupowej to wzajemna odpowiedzialność za siebie każdego z członków rodziny. Regulują ją przepisy o relacji między rodzicami a dziećmi⁶⁰.

Istotne znaczenie dla samotnych rodziców ma pomoc państwa w przypadku rozvodu. Sąd, podejmując decyzję o rozwiązaniu związku małżeńskiego, wypowiedzi się także w sprawie dalszej opieki nad wspólnymi dziećmi. W tej sytuacji może zadecydować o pozostawieniu pełni władzy rodzicielskiej obojgu małżonkom lub powierzeniu władzy jednemu z nich (temu, u którego dziecko będzie przebywać). Wtedy to wyznacza drugiemu zakres uprawnień i obowiązków w sprawach dotyczących dziecka, w tym określa sposób jego kontaktów z dzieckiem (nie jest to forma ograniczenia władzy, a jedynie uregulowanie formy jej sprawowania). Dla dobra dziecka sąd może orzec w wyroku rozwodowym o zawieszeniu (art. 110 KRO), ograniczeniu (art. 109 KRO) lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej (art. 111 KRO).

W wyroku rozwodowym sąd powinien z urzędu zamieścić rozstrzygnięcie o obowiązku alimentacyjnym małżonków wobec ich wspólnych dzieci; natomiast na żądanie strony sąd rozwodowy może w wyroku orzec o obowiązku alimentacyjnym między małżonkami. Małżonek rozwiedziony a nieuczynany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia, dodatkowo będący w niedostatku, ma prawo żądać od drugiego małżonka środków na utrzymanie. Potrzeby te muszą być jednak usprawiedliwione. Pod uwagę należy brać również możliwości zarobkowe i majątkowe małżonka. Sąd na żądanie małżonka niewinnego może orzec, że małżonek wyłącznie winny będzie zobowiązany przyczynić się w stosownym zakresie do zaspokajania usprawiedliwionych potrzeb małżonka niewinnego. Nawet jeśli ten nie będzie znajdował się w niedostatku⁶¹.

W przypadku niewywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych, działania wobec dłużników alimentacyjnych przewidziane są w ustawie z dnia

---

⁵⁹ A n d r z e j e w s k i, *Prawo rodzinne*, s. 20.

⁶⁰ Tamże, s. 21.

⁶¹ KRO, art. 60 § 1 i 2.

7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów⁶². W związku z tym „działania wobec dłużników alimentacyjnych podejmowane są na wniosek organu właściwego wierzyciela tj. wójta, burmistrza lub prezydenta miasta właściwego ze względu na miejsce zamieszkania osoby uprawnionej jeśli: osobie uprawnionej zostało przyznane prawo do świadczenia z funduszu alimentacyjnego; osoba uprawniona do świadczenia alimentacyjnego od rodzica lub jej przedstawiciel ustawowy złoży do organu właściwego wierzyciela wniosek o podjęcie działań wobec dłużnika alimentacyjnego; osoba uprawniona została umieszczona w pieczy zastępczej”⁶³. Alimenty przysługują osobie uprawnionej do ukończenia przez nią 18 lat. W przypadku, gdy osoba ta uczy się w szkole bądź w szkole wyższej – do ukończenia przez nią 25 lat. W razie orzeczenia o znacznym stopniu niepełnosprawności świadczenia przyznaje się bezterminowo⁶⁴.

Państwo w swych przepisach gwarantuje swoim obywatelom ochronę w sytuacjach, w których wymagają oni wsparcia. Szczególnej ochronie podlega rodzina, a zwłaszcza rodzina niepełna. Stąd niezmiernie ważna jest znajomość ustawodawstwa państwowego. Przepisy bowiem regulują sytuacje życiowe i wyznaczają ścieżkę pomocy.

4. ŚWIADCZENIA SOCJALNE I RODZINNE

Osoby lub rodziny znajdujące się w sytuacji trudnej i wymagającej pomocy z zewnątrz mogą starać się o przyznanie im świadczeń od odpowiedniej instytucji społecznej oraz świadczeń rodzinnych. Warunki przyznawania tych świadczeń gwarantują odpowiednie ustawy.

Świadczenia z pomocy społecznej dzielą się na pieniężne oraz niepieniężne. Do pieniężnych można zaliczyć w szczególności: zasiłek stały, okresowy, zasiłek celowy i specjalny zasiłek celowy, zasiłek i pożyczka na ekonomiczne usamodzielnienie, pomoc na usamodzielnienie oraz na kontynuowanie nauki. Do świadczeń niepieniężnych należy praca socjalna, bilet kredy-

---

⁶² Dz. U. 2012, poz. 1228. Dalej cyt.: ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów.

⁶³ *Działania podejmowane przez dłużników alimentacyjnych*, <http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/fundusz-alimentacyjny/dzialania-podejmowane-wobec-dluznikow-alimentacyjnych/> [dostęp: 20 maja 2013].

⁶⁴ Ustawa o pomocy osobom uprawnionym do alimentów, art. 9.

towany, składki na ubezpieczenie zdrowotne i społeczne, pomoc rzeczowa (w tym na ekonomiczne usamodzielnienie), sprawienie pogrzebu, poradnictwo specjalistyczne, interwencja kryzysowa, schronienie, posiłek, niezbędne ubranie, usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze, mieszkanie chronione, pobyt oraz usługi w domu pomocy społecznej⁶⁵.

Zasiłek stały przysługuje osobie całkowicie niezdolnej do pracy z powodu wieku lub niepełnosprawności, zarówno gospodarującej samotnie, jak i pozostającej w rodzinie. Stanowi uzupełnienie dochodu tych osób do wysokości kryterium dochodowego. Jego wysokość stanowi bowiem różnicę między wspomnianym kryterium dochodowym a dochodem osoby lub rodziny potrzebującej wsparcia (ale nie niższy niż 30 zł miesięcznie)⁶⁶.

Zasiłek okresowy przysługuje w szczególności ze względu na długotrwałą chorobę, niepełnosprawność, bezrobocie, możliwość utrzymania lub nabycia uprawnień z innych systemów zabezpieczenia społecznego. Przysługuje osobie lub rodzinie, której dochód jest niższy od ustawowego kryterium dochodowego. Jego wysokość jest ustalana jako różnica pomiędzy kryterium dochodowym osoby samotnie gospodarującej lub rodziny a faktycznym dochodem osoby samotnie gospodarującej lub rodziny. Kwota zasiłku okresowego nie może być niższa niż 50% tej różnicy (nie niższa niż 20 zł miesięcznie)⁶⁷.

Zasiłek celowy przyznawany jest w celu zaspokojenia niezbędnej potrzeby bytowej zwłaszcza na pokrycie części lub całości kosztów zakupu żywności, leków i leczenia, opału, odzieży, niezbędnych przedmiotów użytku domowego, drobnych remontów czy napraw w mieszkaniu⁶⁸.

Bez względu na posiadany dochód, świadczona jest m.in. praca socjalna czy poradnictwo specjalistyczne. Celem pracy socjalnej jest poprawa funkcjonowania osób i rodzin w ich środowisku społecznym. Praca socjalna prowadzona jest aż do momentu rozwinięcia lub wzmocnienia ich aktywności i samodzielności życiowej. Do tego typu działalności wykorzystuje się metody i techniki stosowane z poszanowaniem godności osoby i jej prawa do samostanowienia. Praca socjalna może być prowadzona na podstawie kontraktu socjalnego⁶⁹.

---

⁶⁵ Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593, art. 36. Dalej cyt.: ustawa o pomocy społecznej.

⁶⁶ Tamże, art. 37.

⁶⁷ Tamże, art. 38.

⁶⁸ Tamże, art. 39.

⁶⁹ Tamże, art. 45.

Poradnictwo specjalistyczne (głównie prawne, psychologiczne i rodzinne) jest świadczone osobom i rodzinom, które mają trudności lub wykazują potrzebę wsparcia w rozwiązywaniu swoich problemów życiowych. Poradnictwo prawne to przede wszystkim udzielanie informacji o obowiązujących przepisach z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, zabezpieczenia społecznego, ochrony praw lokatorów. Pomoc psychologiczna jest realizowana przez proces diagnozy, profilaktyki i terapii. Poradnictwo rodzinne obejmuje problemy funkcjonowania rodziny (łącznie z problemami opieki nad osobą niepełnosprawną) oraz terapię rodzinną⁷⁰. Świadczenia z pomocy społecznej są udzielane na wniosek osoby zainteresowanej, jej przedstawiciela ustawowego albo innej osoby (za zgodą osoby zainteresowanej lub jej przedstawiciela). Ponadto pomoc społeczna może być udzielana z urzędu⁷¹.

Rodziny niepełne są narażone na ubóstwo w większym stopniu niż rodziny małodziejne, ale nie w takim, jak rodziny z trojgiem i więcej dzieci. Według danych pochodzących z roku 2002, co dziesiąta rodzina niepełna żyła poniżej minimum egzystencji, co piąta – poniżej relatywnej granicy ubóstwa, a 17% – poniżej ustawowej granicy ubóstwa⁷².

Drugim rodzajem świadczeń omawianych w niniejszej części artykułu są świadczenia rodzinne. Ustawa o świadczeniach rodzinnych z dnia 28 listopada 2003 r. reguluje nowy system pozaubezpieczeniowych świadczeń społecznych, finansowanych w całości z budżetu państwa (odrębny od systemu pomocy społecznej). Ustawa wprowadza jeden zasiłek rodzinny wraz z dodatkami oraz świadczenia opiekuńcze, które zastępują obecne zasiłki i świadczenia (np. zasiłek wychowawczy, świadczenie z funduszu alimentacyjnego, jednorazowy zasiłek macierzyński z pomocy społecznej, gwarantowany zasiłek okresowy). Do świadczeń rodzinnych należą: zasiłek rodzinny oraz dodatki do zasiłku rodzinnego, jednorazowa zapomoga z tytułu urodzenia się dziecka, świadczenia opiekuńcze to zasiłek pielęgnacyjny, świadczenie pielęgnacyjne i specjalny zasiłek opiekuńczy. Osoba mająca prawo do zasiłku rodzinnego może ubiegać się o następujące dodatki: z tytułu urodzenia dziecka, z tytułu opieki nad dzieckiem w okresie korzystania z urlopu wychowawczego, z tytułu samotnego wychowywania dziecka, z tytułu wychowywania dziecka w ro-

---

⁷⁰ Tamże, art. 46.

⁷¹ Tamże, art. 102.

⁷² G. Firlić - Fesnać, *Rodziny wielodzietne i niepełne jako klienci pomocy społecznej*, http://www.ips.uw.edu.pl/pliki/podyplomowe/podyplomoweSNoPiPS/dlstudentow/rodziny_wielodzietne_i_niepelne.pdf [dostęp: 20 maja 2013].

dzinie wielodzietnej, z tytułu kształcenia i rehabilitacji dziecka niepełnosprawnego, z tytułu podjęcia przez dziecko nauki w szkole poza miejscem zamieszkania, z tytułu rozpoczęcia roku szkolnego. Zasilek rodzinny ma na celu częściowe pokrycie wydatków na utrzymanie dziecka⁷³.

Oferowanie samej pomocy materialnej nie jest już normą. Coraz częściej odchodzi się od tych form pomocy na rzecz innych, bardziej innowacyjnych. Stąd wprowadza się różnego typu poradnictwo, w tym aktywizację zawodową. Mimo to formy te nie cieszą się popularnością wśród beneficjentów. Dla samotnych matek najbardziej potrzebna jest wciąż pomoc materialna, zwłaszcza doraźna, głównie finansowa. Postawom roszczeniowym samotnych rodziców (w tym postawie biernych odbiorców pomocy) towarzyszy niechęć do przyjmowania innych form pomocy. Odrzucanie niematerialnych form pomocy wynika zazwyczaj stąd, że matki te nie chcą, aby obce osoby wchodziły w sferę prywatne ich życia⁷⁴.

5. INSTYTUCJONALNE FORMY WSPARCIA SAMOTNEGO MACIERZYŃSTWA

Państwo gwarantuje samotnym matkom wsparcie ze strony specjalnie do tego powołanych instytucji. Instytucji tych jest wiele i oferują one szeroki zakres pomocy. Poniżej zostały przedstawione główne instytucje rządowe, świadczące pomoc samotnym matkom. Należą do nich: ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, regionalne ośrodki polityki społecznej oraz domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży.

Do wspierania rodziny w sytuacjach trudnych powołane są jednostki pomocy społecznej, które stanowią bazę pomocową. Artykuł 2 ustawy o pomocy społecznej zawiera definicję pomocy społecznej. Jest ona „instytucją polityki społecznej państwa, mającą na celu umożliwienie osobom i rodzinom przezwyciężanie trudnych sytuacji życiowych których nie są one w stanie pokonać, wykorzystując własne uprawnienia, zasoby i możliwości. Pomoc społeczną organizują organy administracji rządowej i samorządowej, współpracując w tym zakresie, na zasadzie partnerstwa, z organizacjami społecznymi i po-

---

⁷³ Świadczenia rodzinne, <http://swiadczenia-rodzinne.blonie.pl/srodzinne.html> [dostęp: 20 maja 2013].

⁷⁴ Landwójtowicz, *Samotne matki*, s.132.

zarządowymi, Kościołem Katolickim, innymi kościołami, związkami wyznaniowymi oraz osobami fizycznymi i prawnymi”⁷⁵.

Ośrodki pomocy społecznej stanowią główny filar całego systemu socjalnego w Polsce. Ośrodki są jednostkami organizacyjnymi gminy i realizują zadania zlecone przez administrację rządową oraz zadania własne w dziedzinie pomocy społecznej. Do głównych zadań ośrodków należą: prowadzenie diagnozy społecznej w środowisku lokalnym, przyznawanie i wypłacanie zasiłków, przyznawanie pomocy w naturze i w usługach, prowadzenie domów pomocy społecznej i ośrodków opiekuńczych o zasięgu lokalnym, prowadzenie pracy socjalnej, zapewnienie pogrzebu osobom pozbawionym rodziny⁷⁶.

Na szczeblach powiatu samotna matka może uzyskać wsparcie w powiatowym centrum pomocy rodzinie. Zakres działań PCPR jest szeroki, do jego zadań własnych należy m.in.: organizacja i zapewnienie usług w ponadgminnych domach pomocy społecznej, opracowywanie powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych, organizowanie specjalistycznego poradnictwa socjalnego, pomoc bezdomnym czy też prowadzenie placówek opiekuńczo-wychowawczych. PCPR realizuje także zadania zlecone przez administrację rządową, a także wynikające z odrębnych ustaw, głównie zadania na rzecz osób niepełnosprawnych (rehabilitacja, likwidacja barier)⁷⁷. PCPR ma także uprawnienia do kierowania wniosków odnośnie do ustalenia niezdolności do pracy i niepełnosprawności oraz wytyczania powództw o alimenty. Zadania PCPR w miastach na prawach powiatu realizują miejskie ośrodki pomocy społecznej, natomiast miejskie ośrodki pomocy rodzinie realizują zadania PCPR i ośrodka pomocy społecznej⁷⁸.

Warto wspomnieć, że na szczeblu województwa działają regionalne ośrodki polityki społecznej. W obszar ich działalności wchodzi opracowanie, aktualizacja i realizowanie strategii wojewódzkiej w dziedzinie polityki społecznej. ROPS-y opracowują regionalne programy pomocy społecznej, kształcą kadry pomocy społecznej, są kreatorami regionalnej polityki społecznej⁷⁹. Pomocy osobom i rodzinom udzielają także ośrodki wsparcia, które są jednostkami

---

⁷⁵ Ustawa o pomocy społecznej, art. 2.

⁷⁶ B. M a t y j a s, *Ośrodek pomocy społecznej*, w: *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, t. III, Warszawa 2004, s. 1007.

⁷⁷ R. G i e r s z e w s k a, *Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie*, w: *Leksykon polityki społecznej*, red. B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa 2002, s. 151.

⁷⁸ B. K r a j e w s k a, *Instytucje wsparcia dziecka i rodziny. Zagadnienia podstawowe*, Kraków 2009, s. 93.

⁷⁹ Tamże, s. 93-94.

organizacyjnymi dziennego pobytu. Do ośrodków wsparcia należą: środowiskowe domy samopomocy, schroniska i domy dla bezdomnych, dzienne domy pomocy, kluby samopomocy, a także domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży⁸⁰. Te ostatnie zapewniają matkom z małoletnimi dziećmi i kobietom w ciąży, a także ojcom z małoletnimi dziećmi i innym osobom sprawującym opiekę nad dziećmi pobyt w ośrodku przez całą dobę oraz na czas określony⁸¹. Placówka zapewnia pomoc w zakresie interwencyjnym (m.in. schronienie kobietom w ciąży, izolowanie osób przed sprawcami przemocy, wsparcie w przezwyciężaniu sytuacji kryzysowej, powrót do normalnego funkcjonowania w społeczeństwie, zapobieganie sieroctwu społecznemu – nacisk na świadome i odpowiedzialne rodzicielstwo, przeciwdziałanie powielaniu złych wzorców rodzinnych i środowiskowych, w tym wyuczonej bezradności). Dodatkowo dom prowadzi działalność w zakresie potrzeb bytowych (m.in. pomieszczenia do dyspozycji i ich wyposażenie) oraz w zakresie opiekuńczo-wspomagającym (m.in. opieka medyczna, świadczenia zdrowotne, pomoc w załatwianiu spraw osobistych)⁸². Podstawą mieszkania w domu powinny być partnerskie relacje zarówno między osobami przebywającymi w nim, jak i między mieszkańcami a personelem. Do ośrodka kieruje starosta decyzją powiatu. Osoba, która chce uzyskać miejsce w domu, składa wniosek do ośrodka pomocy społecznej ze względu na miejsce jej zamieszkania. Ośrodek przeprowadza wywiad środowiskowy i ustala, czy pobyt jest konieczny. Opinię przekazuje właściwemu staroście. Działania takie nie są stosowane, gdy sytuacja wymaga nagłego przyjęcia do placówki. Po przyjęciu do ośrodka bada się sytuację życiową osoby oraz ustala się warunki jej pobytu⁸³. Opłata za pobyt jest ustalana przez podmiot kierujący w uzgodnieniu z osobą kierowaną. Zwolnione z opłat są osoby, których dochód na osobę samotnie gospodarującą lub na osobę w rodzinie nie przekracza kwoty kryterium dochodowego⁸⁴. Opłatę ustala podmiot prowadzący, a w przypadku domów prowadzonych przez podmioty uprawnione – podmiot zlecający zadanie,

---

⁸⁰ I. S i e r p o w s k a, *Prawo pomocy społecznej*, Warszawa 2008, s. 98-99.

⁸¹ Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 marca 2005 r. w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, Dz. U. z dnia 18 marca 2005 r., Nr 43, poz. 418, § 2.

⁸² Tamże, § 3, pkt. 1, 2 i 3.

⁸³ S i e r p o w s k a, *Prawo pomocy*, s. 99.

⁸⁴ Ustawa o pomocy społecznej, art. 97, pkt 1.

uwzględniając warunki pobytu, w szczególności zakres przyznanych usług oraz obowiązki osoby przebywającej w domu⁸⁵.

Warto podkreślić, że oprócz wsparcia państwowego, pomocy samotnym matkom udziela także wiele instytucji pozarządowych. W każdym większym mieście działają fundacje i stowarzyszenia wspierające samotne matki. Także Kościół katolicki udziela pomocy rodzinom niepełnym. Najbardziej znana organizacja katolicka udzielająca pomocy potrzebującym to Caritas⁸⁶. Mimo wielu instytucji i specjalistów świadczących pomoc, należy wziąć pod uwagę, że osoby w potrzebie nie zawsze zgłaszają się do instytucji i specjalistów po pomoc. Zdarza się, że osoby te mogą nie otrzymać pomocy lub mogą się nie kwalifikować do jej uzyskania (np. w przypadku świadczeń). Nieodzowna i niezastąpiona staje się wtedy pomoc najbliższego otoczenia: dalszych członków rodziny, przyjaciół i znajomych czy też sąsiadów.

6. DIAGNOZA ZJAWISKA SAMOTNEGO MACIERZYŃSTWA NA PODSTAWIE BADAŃ WŁASNYCH

Badania zostały przeprowadzone w dwóch domach dla matek samotnych, mieszczących się na terenie miasta Lublina. Pierwszy z nich to Dom Samotnej Matki (DSM) przy ul. Bronowickiej 3, drugi zaś to Ośrodek Wsparcia dla Samotnych Matek i Kobiet w Ciąży przy ul. Gracjana Chmielewskiego 9. Dom Samotnej Matki przy ul. Bronowickiej 3 jest jednostką organizacyjną Fundacji SOS Ziemi Lubelskiej. Fundacja istnieje od 1990 r. Główna jej działalność polega na pomocy bezdomnym kobietom i ich dzieciom poprzez prowadzenie: Ośrodka Wsparcia dla Samotnych Matek, Schroniska dla bezdomnych kobiet, Noclegowni dla kobiet, Specjalistycznego Ośrodka Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie oraz Punktu Charytatywnego Rozdawnictwa Odzieży. Fundacja zapewnia bezpieczne schronienie, kontakt z pedagogiem, psychologiem, prawnikiem, pracownikiem socjalnym, udostępnia czas potrzebny na odzyskanie równowagi psychicznej. W razie potrzeby placówka oferuje także terapię więzi dziecko–matka, współpracę ze szkołą, kuratorem⁸⁷. Schronisko dla kobiet dysponuje 15 miejscami. Dom Samotnej

---

⁸⁵ Tamże, art. 97, pkt 2.

⁸⁶ Szerzej na ten temat: K r a j e w s k a, *Instytucje wsparcia dziecka*, s. 107-108.

⁸⁷ *Fundacja SOS Ziemi Lubelskiej*, <http://fundacjasos.lublin.pl/o-nas.html> [dostęp: 25 kwietnia 2013].

Matki – 70 miejscami, noclegownia – 15 miejscami noclegowymi, zaś Specjalistyczny Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie liczbą 25 miejsc. Mieszkankom zapewnia się całodobową opiekę i bezpieczne warunki życia, środki czystości i niezbędne leki. Najuboższe osoby oraz te, które nie otrzymują świadczeń rodzinnych, mogą otrzymać wyżywienie i posiłki interwencyjne. W przypadkach tego wymagających motywuje się do podjęcia leczenia w ośrodkach odwykowych oraz opracowuje się i podpisuje indywidualne programy wychodzenia z bezdomności⁸⁸.

Do DSM kieruje Miejski Ośrodek Pomocy Rodzinie, a każde przyjęcie do Domu musi być potwierdzone w formie stosownej decyzji. Mieszkanki obowiązują przestrzeganie regulaminu Domu, a w przypadku niestosowania się do niego grożą sankcje, łącznie z wydaleniem z Domu. Matki są także zobowiązane do podjęcia działań zmierzających do rozwiązania swoich problemów. Zgodnie z regulaminem, kobiety obowiązują m.in. dbałość o powierzone im mienie, abstynencja i zakaz wnoszenia alkoholu na teren Domu, przestrzeganie form odwiedzin, odpowiednia opieka nad swymi dziećmi, w tym powstrzymywanie się od przemocy, uszanowanie godności osobistej innych mieszkanek⁸⁹.

Drugi ośrodek, czyli Dom Samotnej Matki przy ul. Chmielewskiego 9 w Lublinie, powstał w listopadzie 1984 r., z inicjatywy biskupa lubelskiego Bolesława Pylaka. Pierwotnym jego celem było przeciwdziałanie aborcji, która była rozpowszechniona wśród młodych kobiet. Na potrzeby funkcjonowania Domu przystosowano budynek dotychczas zajmowany przez siostry karmelitanki klauzurowe. Z pomocy ośrodka (decyzją dyrektora Domu) mogą korzystać matki przebywające na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej bez względu na faktyczne miejsce ich zameldowania, również te czasowo przebywające w Polsce. Kobiety do Domu kierowane są na wniosek ośrodków pomocy społecznej, sądów, policji oraz innych instytucji, z którymi Dom zawarł umowę o współfinansowaniu pobytu. W Domu kobiety przebywają maksymalnie 12 miesięcy, a pobyt ten uzależniony jest od takich czynników, jak znalezienie pracy, mieszkania czy zmiana relacji ze środowiskiem. Prawo do zamieszkania mają matki z dziećmi do lat trzech, które kwalifikują się do korzystania z tej formy pomocy z racji trudnej sytuacji życiowej i rodzinnej.

---

⁸⁸ *Sprawozdanie. Fundacja SOS Ziemi Lubelskiej*, <http://fundacjasos.lublin.pl/pliki/sprawozdanie2009.pdf> [dostęp: 25 kwietnia 2013].

⁸⁹ Regulamin organizacyjny ośrodka wsparcia w formie Domu dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży przy ul. Bronowickiej 3, Lublin 2008.

Do Domu przyjmowane są również kobiety przed porodem (od szóstego miesiąca ciąży – w niektórych przypadkach wcześniej). Nie przyjmuje się osób chorych psychicznie i uzależnionych (chyba że są po zakończonej terapii). Po dwóch tygodniach pobytu kobieta podpisuje kontrakt, określający cele, jakie stawia sobie do realizacji mieszkając w Domu. Samotnym matkom udzielana jest, oprócz dachu nad głową, także pomoc w kontynuowaniu nauki szkolnej (małoletnie matki), czy nauka podstawowych prac domowo-gospodarskich (gotowanie, szycie, sprzątanie, opieka nad niemowlęciem), zapewnia się aktywizację w celu przeciwdziałania bezrobociu, bezdomności i wykluczeniu społecznemu⁹⁰.

Badania w wymienionych ośrodkach zostały przeprowadzone w okresie od stycznia do maja 2013 r. Do badań posłużono się specjalnie w tym celu skonstruowanym kwestionariuszem ankiety. Z tego względu, że kobiety w ośrodku przebywają ograniczony czas, ankiety pozostawiono w ośrodkach na wcześniej wspomniany okres, by zbadać jak najwięcej osób. Ostatecznie kwestionariusze wypełniło 20 matek, po 10 z obydwu ośrodków. Celem badań było określenie sytuacji samotnych matek przebywających w ośrodkach wsparcia w Lublinie. Centralnym przedmiotem uczyniono opinie samotnych matek odnośnie do swojej sytuacji życiowej. Analizie poddano ich stanowisko wobec samotnego macierzyństwa oraz wobec problemów i oczekiwań w związku z zaistniałą sytuacją. Z tej racji niezbędne stało się określenie problemu badawczego, który przybrał formę pytania⁹¹. Pytania problematyczne brzmiały następująco:

1. Jaka jest sytuacja życiowa samotnych matek przebywających w ośrodkach wsparcia?
2. Z jakimi problemami borykają się samotne matki?
3. Czy oczekują wsparcia i pomocy?
4. Na czyją pomoc mogą liczyć?
5. Czego boją się samotne matki?
6. Co chciałyby zmienić w swojej sytuacji życiowej?

Dane uzyskane z metryczki wskazały, że badane matki w większości mieszczą się w granicach wiekowych 26-45 lat, a zdecydowana większość z nich wywodzi się z miasta oraz pochodzi z rodziny pełnej. Duża część kobiet zadeklarowała, że ma wykształcenie średnie lub zawodowe. Okres ich samot-

---

⁹⁰ *Zasady przyjęcia*, <http://dsm.lublin.pl/zasady> [dostęp: 15 kwietnia 2013].

⁹¹ S. N o w a k, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 1985, s. 30.

nego macierzyństwa w większości przypadków był krótki i zwykle nie przekraczał 5 lat, a najczęstsza przyczyna samotnego macierzyństwa to rozwód/separacja, porzucenie przez partnera/małżonka, a w dalszej kolejności własna decyzja kobiety. Matki te mają zazwyczaj jedno lub dwoje dzieci.

Dzięki pytaniom zawartym w ankiecie wyklarował się pewien obraz problemów oraz oczekiwań samotnych matek, przebywających w domach samotnych matek w Lublinie. Badania pozwoliły określić specyfikę tej grupy badawczej. Grupa ta była nieco zróżnicowana pod względem metryczki, natomiast odpowiedzi na stawiane pytania były zbliżone do siebie. Macierzyństwo wśród badanych kobiet jest traktowane jako zjawisko pozytywne, jest to szczęście, ale też kolejny etap w życiu, a także duże wyzwanie. Podobnie traktowane jest bycie matką samotną. Samo zaś samotne macierzyństwo nie wpływa na myślenie kobiet o tym, że macierzyństwo może być zjawiskiem negatywnym. Nadal jest to dla nich coś istotnego w życiu.

Dla samotnych matek najtrudniejszym problemem jest zła sytuacja materialna oraz brak oparcia w bliskiej osobie. Brakuje im osoby, która wsparłaby i pomogła w codziennych sprawach. Z ojcem dziecka spotykają się jedynie ze względu na dzieci, osobiście nie chcą utrzymywać żadnego kontaktu. Z dziećmi kobiety raczej nie mają problemów. Swój kontakt z nimi oceniają jako dobry oraz bardzo dobry. Podkreślają jednak, że najtrudniejsze w rozmowach z dziećmi są tematy dotyczące braku ojca. Większość z nich uważa, że dzieci tęsknią za ojcem. Dla respondentek samotne wychowywanie dzieci jest trudniejsze niż wychowywanie z partnerem/współmałżonkiem. Kobiety w większości odczuwają zmęczenie i przygniecenie nadmiarem obowiązków.

Wartościami oczekiwanymi przez respondentki jest głównie dobro dzieci oraz szczęście rodzinne. Kobiety nie chcą powrotu ojca dziecka. Chciałyby natomiast związać się z innym mężczyzną, by stworzyć pełną rodzinę. Kobiety w zdecydowanej większości tęsknią i pragną pełnej, szczęśliwej rodziny, własnego domu, gwarantującego poczucie bezpieczeństwa. Sytuacja, w której się znalazły, jest dla nich nowością oraz wyzwaniem. Mimo to pragną zrobić wszystko, aby one, a przede wszystkim ich dzieci, były szczęśliwe i miały lepsze życie. Matki w głównej mierze oczekują pomocy w znalezieniu mieszkania, pomocy finansowej oraz pomocy w poszukiwaniu pracy. Głównym źródłem utrzymania samotnych matek jest zasiłek z pomocy społecznej oraz alimenty. Korzystają przeważnie z pomocy finansowej oraz pomocy materialnej (żywność, ubrania, środki czystości itp.) z OPS. Kobiety zadeklarowały, że

w ostatnim czasie najwięcej pomogli im pracownicy socjalni oraz pracownicy Domu Samotnej Matki.

Badane matki określiły, że w ośrodkach wsparcia czują się dobrze. Zdecydowana większość kobiet uważa, że ośrodek spełnia ich oczekiwania. W pytaniu otwartym, które zadano samotnym matkom, próbowano określić, czego respondentki boją się najbardziej. Odpowiedzi oscylowały wokół obecnej sytuacji (brak domu, kontakty z ojcem dziecka, poród, problemy szkolne dzieci itp.), ale wybiegają także w przyszłość. Matki boją się, że zostaną zupełnie same, bez pieniędzy, pracy, ogólnie boją się przyszłości. Ośrodki wsparcia, w jakich przebywają samotne matki, nie wpływają znacząco na różnicę w odpowiedziach badanych kobiet. Grupa badanych samotnych matek wskazała podobne problemy oraz oczekiwania w związku ze swoją sytuacją życiową.

7. PEDAGOGICZNE REFLEKSJE DOTYCZĄCE SAMOTNEGO MACIERZYŃSTWA

Samotne macierzyństwo stanowi w ostatnim okresie ważny fenomen społeczny. Samotną matką można być z wyboru albo z konieczności. W każdej sytuacji jest to ogromna odpowiedzialność, która spada na kobietę. Niewątpliwie samotne macierzyństwo jest odstępstwem od wzorca rodziny idealnej (pełnej), ale wcale nie musi być patologią. Samotne matki to najczęściej mądre, silne, pełne miłości kobiety, które swoim dzieciom są w stanie zapewnić szczęśliwe życie.

W Polsce co piąte dziecko jest wychowywane przez jednego rodzica (najczęściej przez matkę). Według różnych badań (socjologiczne, psychologiczne i pedagogiczne) można stwierdzić, że samotne macierzyństwo, oczywiście odpowiedzialne i mądre, to korzystniejsze rozwiązanie dla dziecka, niż skazanie go na dorastanie w rodzinie pełnej, ale kulejącej – w której panuje patologia (alkoholizm, przemoc, konflikty), brakuje szacunku i miłości. Jest faktem, że gdy kobieta zachodzi w ciążę, a potem rodzi dziecko bez wsparcia męża, wszystko jest dla niej nowe, czasem przerażające i trudne. Zmienia się rytm życia, pojawiają się nieznane dotąd problemy i dylematy, drastycznie wzrastają wydatki. Według idealnego scenariusza, mężczyzna opiekuje się najpierw swoją partnerką w ciąży, a po przyjściu na świat dziecka oboje przejmują opiekę nad nim oraz nad sobą nawzajem, dzielą się obowiązkami, wspierają. Samotna matka musi zmagać się ze wszystkimi trudnościami w po-

jedynkę. Problemy, jakie kobieta z dzieckiem napotyka na swojej drodze, mają różny charakter. Przede wszystkim psychologiczny, ale również społeczny i ekonomiczny.

Niekiedy na samotne matki czeka też pułapka perfekcjonizmu, za wszelką cenę chcą wynagrodzić dziecku brak ojca, poczucie winy każe im stać się matkami idealnymi. Dlatego narzucają sobie wiele ról, które chcą odgrywać idealnie (opiekunka, sprzątaczką, kucharką, nauczycielką, niania, pracownica). Powoduje to frustracje i brak radości życia.

Matki samotnie wychowujące dzieci w momentach kryzysu powinny zwracać się do organizacji wspierających je, są to katolickie domy samotnej matki, ProVita, Centrum Praw Kobiet itp. Dobrym sposobem na doskwierającą samotność i poczucie wyobcowania są również internetowe fora dla mam. Pedagodzy podkreślają, że jednym z najważniejszych zadań, jakie stoją przed samotną matką, jest akceptacja swojej sytuacji życiowej i sytuowanie się we wspólnotach.

Można sformułować cechy dobrej samotnej matki. Są to: utrzymanie serdecznych, biskich kontaktów z ludźmi; nieizolowanie się i zamykanie w domu; nieobwinianie innych za swoją sytuację; niezaszczepianie dziecku niechęci do ludzi ani wrogości do mężczyzn; niewchodzenie w płytkie związki z „toksycznymi” mężczyznami; dopuszczanie możliwości stworzenia dojrzałego, trwałego związku z innym mężczyzną; nietraktowanie dziecka jak osoby dorosłej, powiernika swoich problemów; dbanie o to, by dziecko miało pozytywny obraz ojca, a jeżeli istnieje taka możliwość, utrzymywało z nim poprawne stosunki.

Skoro znane są najczęstsze problemy matek samotnych oraz ich oczekiwania, to i system pomocy tej grupie społecznej powinien być funkcjonalny. Nie zawsze tak jest. Mimo znajomości problemów, kobiety wciąż korzystają z pomocy państwa (głównie z pomocy społecznej). Konieczne wydaje się opracowywanie indywidualnych planów działania dla każdego klienta. Przy czym samotna matka powinna być współtwórcą pomocy. Należy brać pod uwagę jej możliwości działania. Najpilniejszą potrzebą wydaje się pomoc finansowa. Nie należy jej jednak ograniczać do biernego przyznawania świadczeń. Warto zwrócić uwagę na aktywne poszukiwanie pracy łącznie z zapewnieniem opieki nad dziećmi, tak by matka mogła swobodnie podjąć działalność zawodową. Kursy, warsztaty, szkolenia powinny podnieść kwalifikacje, a także zwiększać poczucie wartości kobiet, by mogły one aktywnie działać na rynku pracy. Nieocenione stają się także grupy wsparcia. Dają poczucie zrozumienia i mogą pozytywnie wpłynąć na aktywność zawodową

kobiet. Warto zacząć działania pomocowe od wysłuchania, co na ten temat mają do powiedzenia same zainteresowane. Pomoc udzielana zgodnie z ich potrzebami, to połowa sukcesu.

BIBLIOGRAFIA

- A d a m c z y k E.: Wychowanie dzieci w rodzinach samotnych matek, Lublin 1988.
- A d a m s k i F.: Socjologia małżeństwa i rodziny. Wprowadzenie, Warszawa 1984.
- A n d r z e j e w s k i M.: Prawo rodzinne i opiekuńcze, Warszawa 2004.
- D y c z e w s k i L.: Rodzina, społeczeństwo, państwo, Lublin 1994.
- D u d e k Z.W.: Matriarchat – Patriarchat. Subkultura matki – subkultura ojca, Warszawa 2003.
- G a j d a J.: Wartości w życiu człowieka. Prawda, miłość, samotność, Lublin 1997.
- G ę b u ś D.: Rodzina. Tak, ale jaka?, Warszawa 2006.
- G r a n i e w s k a D., K r u p a K., B a l c e r z a k - P a r a d o w s k a B.: Samotne matki, samotni ojcowie. O rodzinach niepełnych w Polsce, Warszawa 1986.
- I z d e b s k a J.: Dziecko osamotnione w rodzinie, kontekst pedagogiczny, Białystok 2004.
- K a j a B.: Rozwód w rodzinie a osobowość dziecka, Bydgoszcz 1992.
- K o r y b s k i A., L e s z c z y Ń s k i L., P i e n i ą ż e k A.: Wstęp do prawoznawstwa, Lublin 2009.
- K o w a l s k i S.: Socjologia wychowania w zarysie, Warszawa 1974.
- K o z d r o w i c z E.: Sytuacja dziecka w rodzinie matki samotnej. Skrypt dla studentów pedagogiki (pedagogika społeczna, pedagogika opiekuńcza), Warszawa 1989.
- K r a j e w s k a B.: Instytucje wsparcia dziecka i rodziny. Zagadnienia podstawowe, Kraków 2009.
- N o w a k S.: Metodologia badań społecznych, Warszawa 1985.
- O l e a r c z y k T.E.: Sieroctwo i osamotnienie. Pedagogiczne problemy kryzysu współczesnej rodziny, Kraków 2007.
- P y t c h e s M.: Miejsce ojca. Ojcostwo w zamyśle Bożym, Kraków 1993.
- S c h o n L.: Synowie i ojcowie. Tęsknota za nieobecny ojcem, Gdańsk 2003.
- S i e r p o w s k a I.: Prawo pomocy społecznej, Warszawa 2008.
- S l a n y K.: Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie, Kraków 2002.
- S t a s i a k H.: Kształty i wnętrza rodziny, Warszawa 1975.
- T o p o r k i e w i c z R.: Socjologia wychowania, Warszawa 1986.

W i n c z o r e k P.: Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 2.04.2007 r., Warszawa 2008.

Akty prawne

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy z dnia 25 lutego 1964 r., Dz. U. 2012, poz. 788.

Ustawa o pomocy społecznej z dnia 12 marca 2004 r. Dz. U. 2004, Nr 64, poz. 593, art. 36.

Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o pomocy osobom uprawnionym do alimentów Dz. U. 2012, poz. 1228.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 8 marca 2005 r. w sprawie domów dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży, Dz. U. z dnia 18 marca 2005 r., Nr 43, poz. 418.

Regulamin organizacyjny ośrodka wsparcia w formie Domu dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży przy ul. Bronowickiej 3, Lublin 2008.

Artykuły i hasła encyklopedyczne

A d a m s k i A.: Rola rodziny w procesie wychowania dziecka przez samotne matki, w: Rodzina. Historia i współczesność. Studium monograficzne, red. W. Korzeniowska, U. Szuścik, Kraków 2005, s. 281-290.

G i e r s z e w s k a R.: Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie, w: Leksykon polityki społecznej, red. B. Rysz-Kowalczyk, Warszawa 2002, s. 151-155.

J a s t r z ą b e k W.: Formy pomocy socjalnej matkom samotnym. Diagnoza i propozycje zmian, „Problemy Rodziny” 1996, nr 1, s. 25-27.

J a w o r s k a A.: Macierzyństwo, w: Słownik małżeństwa i rodziny, red. E. Ozowski, Warszawa–Łomianki 1999, s. 200-221.

K a w u l a S.: Dodatek. Kluczowe terminy pedagogiki, w: Pedagogika rodziny. Obszary i panorama problematyki, red. S. Kawula, J. Brągiel, A.W. Janke, Toruń 2005, s. 325-330.

K o n d r a t W.: Demospołeczna charakterystyka rodzin niepełnych oraz przyczyny ich powstawania, w: Sytuacja społeczno-ekonomiczna rodzin niepełnych wychowujących dzieci, red. D. Graniewska, Warszawa 1988, s. 7-13.

K o z d r o w i c z E.: Samotne macierzyństwo, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, red. T. Pilch, t. V, Warszawa 2006, s. 647-652.

K u p i s i e w i c z C.: Rodzina, w: Słownik pedagogiczny, red. C. Kupisiewicz, M. Kupisiewicz, Warszawa 2009, s. 156.

L a c h o w s k a B.: Samotne macierzyństwo, w: Oblicza macierzyństwa, red. D. Kornas-Biela, Lublin 1999, s. 280-287.

L a c h o w s k a B., M a j c h r o w s k a H.: Problemy matek samotnie wychowujących dzieci, w: Pomoc rodzinie niepełnej, red. T. Kukołowicz, Sandomierz 1988, s. 27-35.

Ł u k a s i k I.: Dyscyplinowanie dzieci przez samotne matki, „Problemy Rodziny” 2001, nr 3, s. 48-51.

Matka, w: Uniwersalny słownik języka polskiego, red. S. Dubisz, t. II, Warszawa 2003, s. 585-586.

- Matka, w: Wielki słownik języka polskiego, E. Dereń, E. Polański, Kraków 2008, s. 444-445.
- M a t y j a s B.: Ośrodek pomocy społecznej, w: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, red. T. Pilch, t. III, Warszawa 2004, s. 1007-1011.
- T y s z k a Z.: Rodzina współczesna – jej geneza i kierunki przemian, w: Rodzina współczesna, red. M. Ziemska, Warszawa 2001, s. 193-198.
- W i ę c k i e w i c z B.: Zmiana wartości dziecka w rodzinie w procesie przemian społeczno - gospodarczych, w: Rodzina, wartości, przemiany, red. M.E. Ruszel, Stalowa Wola–Rzeszów 2010, s. 15-24.
- W ł o d a r c z y k E.: Cierpienie i samotność a macierzyństwo, w: Pomoc społeczna, praca socjalna. Teoria i praktyka, red. K. Marzec-Holka, t. II, Bydgoszcz 2003, s. 498-517.

Strony internetowe

- Działania podejmowane przez dłużników alimentacyjnych, <http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/fundusz-alimentacyjny/dzialania-podejmowane-wobec-dluznikow-alimentacyjnych/> [20 maja 2013].
- F i r l i t - F e s n a k G.: Rodziny wielodzietne i niepełne jako klienci pomocy społecznej, http://www.ips.uw.edu.pl/pliki/podyplomowe/podyplomoweSNoPiPS/dlstudentow/rodziny_wielodzietne_i_niepelne.pdf [20 maja 2013].
- Fundacja SOS Ziemi Lubelskiej, w: <http://fundacjasos.lublin.pl/o-nas.html> [25 kwietnia 2013].
- L a n d w ó j t o w i c z P.: Samotne matki – wyjaśnienie pojęć i etiologia zjawiska, <http://pl.scribd.com/doc/27657563/Samotne-Matki-Wyjasnienie-Pojec> [5 kwietnia 2013].
- P a s z k o w s k i S.: Zarys teologii praktycznej małżeństwa i rodziny. Skrypt dla studentów, Wrocław 2008, http://www.pwt.wroc.pl/pliki/utw_wyklad_13.pdf [11 kwietnia 2013].
- S i u d e m A., S i u d e m I.: Profil psychologiczny osób samotnie wychowujących dzieci, http://www.equal.org.pl/download/produktAttachments/org4930profil_psychologiczny_lo_res.pdf15 [3 kwietnia 2013].
- Sprawozdanie. Fundacja SOS Ziemi Lubelskiej, <http://fundacjasos.lublin.pl/pliki/sprawozdanie2009.pdf> [25 kwietnia 2013].
- Świadczenia rodzinne, <http://swiadczenia-rodzinne.blonie.pl/srodzinne.html> [20 maja 2013].
- Zasady przyjęcia, <http://dsm.lublin.pl/zasady> [15 kwietnia 2013].

PEDAGOGICAL ASPECTS OF SINGLE MOTHERHOOD

S u m m a r y

The article is devoted to the phenomenon of single motherhood. It presents the main changes that have occurred in the family over the centuries. It specifies the definition of the family, including single parent families. A big part of the article is occupied by a reflection on single mothers' problems. Additionally, it presents selected legislation with reference to single parenthood and the main institutions that support single mothers. Article is closed with an interpretation of studies which have been conducted in the centers of support for single mothers in the city of Lublin. These studies have helped to identify the problems faced by single mothers, and clarified the scope of the expectations and desires of the women, in connection with their situation in life. Knowledge about these problems and expectations helped to create an image of single-parent families. Therefore, it was possible to identify some kind of an action plan designed to help single parents.

Key words: single-parent family, single motherhood, problems, expectations, forms of social assistance, benefits, aid institutions.

PEDAGOGICZNE ASPEKTY SAMOTNEGO MACIERZYŃSTWA

S t r e s z c z e n i e

Artykuł został poświęcony zjawisku samotnego macierzyństwa. W związku z tym przedstawia ważne przemiany rodziny, jakie zaszły na przestrzeni wieków, w formie upowszechnienia się rodzin kobiet samotnie wychowujących dzieci. Omówiono problemy matek samotnie wychowujących dzieci. Dodatkowo zostały przedstawione wybrane regulacje prawne wobec samotnego rodzicielstwa oraz główne instytucje wspierające samotne matki. Artykuł zamyka interpretacja badań własnych, które zostały przeprowadzone w ośrodkach wsparcia dla samotnych matek na terenie miasta Lublina. Badania te pozwoliły określić problemy, z jakimi borykają się samotne matki, oraz wyklarowały zakres oczekiwań i pragnień badanych kobiet w związku z ich zaistniałą sytuacją życiową. Znajomość tych problemów i oczekiwań pozwoliła stworzyć pewien obraz rodzin niepełnych. W związku z tym możliwe stało się określenie pewnego rodzaju planu działania, mającego na celu pomoc samotnym rodzicom.

Słowa kluczowe: rodzina niepełna, samotne macierzyństwo, problemy, oczekiwania, formy pomocy, świadczenia, instytucje pomocowe.